

ПРОБЛЕМИ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ УКРАЇНСЬКОЇ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ

В статті досліджуються фактори конкурентоспроможності банківської системи, визначаються основні проблеми у розвитку банківського сектора України та напрями їх розв'язання.

The factors of banking system competitive capacity are analyzed, the main problems in the Ukrainian banking sector and directions of their solving are determined.

Розвиток банківської системи є вагомим чинником вирішення першочергових соціально-економічних проблем держави, оскільки банківська система є однією з найважливіших ланок ринкової економіки. Це пов'язано з основною макроекономічною роллю банківського сектору – акумуляцією та перерозподілом тимчасово вільних фінансових ресурсів для забезпечення потреб всіх інституційних секторів національної економіки.

Банківська система України вже пройшла досить складний шлях з часу свого становлення та досягла значних позитивних результатів у своєму розвитку. Проте в умовах зростаючої експансії іноземних банків до банківського сектору України, та загострення конкуренції в ньому внаслідок цього, необхідним є забезпечення максимально ефективного функціонування вітчизняної банківської системи, визначальним фактором якого є підвищення конкурентоспроможності українських банківських установ. Адже, на думку багатьох вчених, низький рівень конкурентоспроможності може призвести до фактичної втрати банківської системи, що, відповідно, означатиме втрату важелів впливу на фінансову систему держави, без чого неможливим стає регулювання економіки країни [1, с.26].

Питанням розвитку банківської системи в умовах зростаючої конкуренції присвячено роботи таких відомих українських вчених як В.М.Геєця, І.О.Лютого, В.І.Мищенко, А.М.Мороза, С.В.Науменкової, М.І.Савлука та інших. Проте, поява нових чинників впливу та швидка зміна внутрішньої та зовнішньої макроекономічної кон'юнктури створює передумови подальшого дослідження проблеми посилення конкурентоспроможності української банківської системи на сучасному етапі. Відповідно, метою даної статті є визначення головних проблем, що стоять на заваді досягненню високого рівня конкурентоспроможності вітчизняної банківської системи, визначальних напрямів і способів їх розв'язання.

Конкурентоспроможність комерційного банку являє собою можливість здійснення ефективної господарської діяльності та досягнення прибуткової реалізації банківських продуктів в умовах конкурентного ринку. Існування ряду об'єктивних факторів зумовили те, що українським банкам важко вдається досягти конкурентоспроможності хоча б на внутрішньому ринку банківських послуг, не кажучи вже про конкуренцію з потужними іно-

земними банками. Так, відносно нетривала історія функціонування комерційних банків в Україні є, безумовно, об'єктивною та визначальною причиною їх низької конкурентоспроможності. Слабкість банківської системи України і, відповідно, її неконкурентоспроможність порівняно з іноземними фінансово-кредитними установами пов'язана, передусім, з наступними факторами: недостатній рівень капіталізації українських комерційних банків, відсутність у них ефективних механізмів та інструментів управління ризиками, планування та стратегії розвитку, недосконала структура ресурсної бази з переважанням дорогих залучених коштів, низька рентабельність активів, низький рівень фінансового менеджменту та корпоративного управління, недостатня ефективність нагляду й прозорість діяльності фінансових установ. До того ж спектр та обсяги кредитних послуг залишаються досить обмеженими, а потреби економіки в кредитній підтримці – незадоволеними.

Розроблення напрямів підвищення конкурентоспроможності української банківської системи вимагає вивчення основних факторів, що визначають і формують конкурентоспроможність окремих банків і всієї банківської системи. На нашу думку, конкурентоспроможність банківської системи визначається такими чинниками, як: 1) висока капіталізація та високий рівень достатності капіталу; 2) стійкість банківської системи до ризиків; 3) ефективність діяльності банків, їх здатність забезпечувати інвестиціями подальший розвиток економіки; 4) захист прав вкладників коштів, а також вміння відстоювати національні інтереси в умовах глобалізації фінансових відносин. На нашу думку, зв'язок між високою конкурентоспроможністю банківської системи та зазначеними факторами є двостороннім. Адже, високий рівень стійкості та надійності банківської системи сприяє підвищенню її конкурентоспроможності і, відповідно, привабливості для інвесторів та клієнтів. Це, в свою чергу, призводить до підвищення ефективності діяльності комерційних банків, збільшення їх капіталізації і забезпечення стабільного і надійного розвитку всієї банківської системи.

За даними НБУ в Україні за станом на 01.01.2009 року зареєстровано 198 банків, ліцензію НБУ на здійснення банківських операцій мають 184 комерційні банки (табл.1) [2, с.163].

Таблиця 1. Показники розвитку банківського сектору України у 2001–2009 роках, станом на початок періоду

Показники	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Кількість банків за реєстром	195	189	182	179	182	186	193	198	198
Кількість банків, які мають ліцензію Національного банку України на здійснення банківських операцій та надають звітність	154	153	157	158	161	165	170	175	184
Банки з іноземним капіталом:									
кількість банків	31	21	20	19	19	23	35	47	53
– у тому числі зі 100%	7	6	7	7	7	9	13	17	17

Дані табл.1 свідчать про незначні зміни кількості банків, зареєстрованих в Україні, протягом останніх десяти років. Так, якщо на початку 2001 р. їх загальна кількість становила 195 банків, то на початок 2009 р. – 198 зареєстрованих банків. Позитивною тенденцією є збільшення кількості банків, які мають ліцензію Націона-

льного банку України на здійснення банківських операцій та надають звітність, з 154 у 2001 р. до 184 у 2008 р. За період, що аналізується, прослідковується тенденція до збільшення іноземного банківського капіталу у вітчизняній банківській системі. Так, кількість банків з іноземним капіталом на початок 2009 р. була більше ніж на

70%, ніж на початок 2001 р., при цьому кількість банків зі 100% іноземним капіталом – зросла майже на 143%.

З'ясовано, що на практиці значна кількість банків у складі банківської системи зовсім не означає, що ця система є ефективною, фінансово міцною, надійною, а, відповідно, конкурентоспроможною. Адже такі характеристики, як платоспроможність банків, їх вміння використовувати свій капітал, якісний менеджмент, а не кількість банків визначає ефективне функціонування банківської системи. Таким чином, в сучасних умовах саме якісні аспекти діяльності банківських установ, на відміну від кількісних, стають основними критеріями оцінки їх конкурентоспроможності. Одним з найважливіших показників, що характеризує рівень розвитку будь-якої банківської системи, є обсяг капіталу та його якість, тобто капіталізація банківського сектора.

Капіталізація банківського сектора. Капітал комерційних банків є основою їх функціонування і розвитку

всієї банківської системи. Сукупний капітал банківської системи визначається як сума грошових коштів та виражена у грошовій формі частка майна, що знаходяться в розпорядженні всіх комерційних банків, які входять до складу системи. Формування ресурсної бази комерційних банків – одна з головних передумов стабільного функціонування банківської системи будь-якої країни. Недостатність капіталу вітчизняної банківської системи є одним з основних чинників, який стримує розвиток фінансово-кредитного сектору в процесі виконання ним функції фінансового посередництва в умовах світової фінансової глобалізації.

Таким чином, основою для зміцнення банківської системи України, підвищення її надійності та стійкості до криз є достатній рівень банківської капіталізації. Безумовно позитивною тенденцією є постійне зростання обсягу статутного капіталу українських банків, а також збільшення його частки у ВВП країни (табл.2) [3].

Таблиця 2. Динаміка капіталу банківського сектора України у 2001–2008 рр.

	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Статутний капітал банків, млн. Євро, на кінець року	822,7	955,8	1107,6	1500,7	2556,4	3745,4	5613,4	7524,7
Балансовий капітал діючих банків, млн. грн., на кінець року	6817,9	8739,8	11793,6	17383,7	25317,6	42447,2	70781,0	123579,7
Відношення середнього розміру балансового капіталу до ВВП, %	4,2	4,4	4,8	5,3	5,8	7,8	9,7	10,2

Як засвідчують дані табл. 2, відношення балансового капіталу банків до величини валового внутрішнього продукту країни зросло з 4,2% у 2001 р. до 10,2% – 2008 р., тобто більше ніж в 2 рази. Проте, навіть при такому динамічному зростанні, вітчизняна банківська система залишається неконкурентоспроможною порівняно з банківськими системами більш розвинених країн. З'ясовано, що для зарубіжних країн характерне наступне співвідношення капіталу банків та ВВП: Німеччина – 15%, Франція – 22%, Великобританія – 26%. Тому подальше нарощування капіталу комерційних банків є одним із найважливіших завдань на шляху стабільного розвитку банківської системи України.

Зазначимо, що позитивні кількісні зрушення не завжди супроводжується відповідними якісними зрушеннями. Негативним явищем у функціонуванні банківської системи є розбалансованість між темпами зростання капіталів банків та обсягами їх активних операцій. При збереженні цієї тенденції виникає проблема виконання банками нормативу адекватності капіталу і, відповідно, загроза порушення стійкості всієї банківської системи. В Україні вже спостерігається зниження рівня адекватності капіталу. Так, станом на початок 2005 показник адекватності регулятивного капіталу становив 16,81%, тоді як вже станом на початок 2008 р. – 13,92% [4]. Внаслідок цього на сьогодні банківська система опиняється в ситуації, коли недостатній рівень капіталізації обмежує обсяги кредитування. Розрахунки з використанням методів екстраполяції цієї тенденції показують, що при збереженні нинішніх темпів зростання активів та капіталу у 2010 році банківська система України матиме недостатній обсяг капіталу і, відповідно, не виконуватиметься норматив адекватності регулятивного капіталу.

Проте, негативним явищем, на думку вітчизняних вчених, є не тільки низький рівень капіталізації банківської системи, а й якість капіталу українських банків [5, с.32]. Адже, капіталізація багатьох вітчизняних банків складається з коштів переоцінки основних засобів, не сплачених відсотків, субординованого боргу. Зростання таких складових вважається штучним нарощуванням капіталу. Розв'язання ліше проблеми, на думку В. Стельмаха, можливе не лише за рахунок прибутків банків та додаткових внесків акціонерів, а й за умови довіри

суспільства до вітчизняних банків як до надійних грошово-кредитних установ [6]. До того ж, функціонування у складі банківської системи великої кількості банківських установ з невеликим обсягом капіталу може спричинити проблеми з підтримкою ліквідності та стабільності фінансового сектора країни, оскільки банкрутства навіть окремих банків можуть підірвати довіру до кредитної системи в цілому. Таким чином, для ефективного розвитку банківської системи необхідна її консолідація навколо фінансово міцних та ефективних банків, що сприятиме концентрації та збільшенню сукупного капіталу банківської системи України.

До основних шляхів підвищення капіталізації вітчизняних банківських установ, на нашу думку, належать: збільшення капіталу за рахунок розміщення акцій власної емісії; збільшення капіталу за рахунок прибутку; а також консолідацію банківської системи України. Особливої уваги в сучасних умовах потребує злиття комерційних банків, створення банківських об'єднань, що дасть змогу зміцнити ресурсну базу комерційних банків. Підвищення рівня капіталізації вітчизняних банків підвищить їх конкурентоспроможність на світовому фінансовому ринку і забезпечить фінансову стабільність всієї економіки України на шляху її інтеграції у світове господарство.

Стійкість банківської системи можна визначити як її здатність подолати кризові явища за рахунок внутрішніх сил і продовжувати функціонувати, уникаючи масового банкрутства фінансових інституцій, з метою виконання своїх функцій з перерозподілу ресурсів у економіці в обсязі не меншому, ніж до впливу зазначених факторів. Зрозуміло, що стійкість всієї банківської системи неможлива без досягнення стійкості окремих банківських установ. Стійкість комерційного банку розглядається як його здатність функціонувати, реалізовувати свої цілі та завдання навіть в умовах дії дестабілізуючих чинників [7, с.50]. Таким чином, для досягнення стабільності вітчизняної банківської системи необхідним є забезпечення надійності та стійкості комерційних банків.

Серед чинників, що негативно впливають на стійкість банківської системи України, роблять її слабкою та вразливою до ризиків, можемо виділити наступні: мінливість нормативно-правового забезпечення банківської діяльності, значний рівень асиметричності інформа-

ції в системі, а також низьку рентабельність банків і недостатню капіталізацію банківської системи та нестабільність загальних макроекономічних умов у країні. До того ж негативним чином на стійкості вітчизняної банківської системи можуть позначитись: входження слабких та ненадійних іноземних банків, поширення кризових явищ від країн, з банківськими установами яких вітчизняні фінансові установи та компанії мають економічні зв'язки, та послаблення можливості державного регулювання функціонування банківської системи. Проте основними факторами негативного впливу на стійкість банківської системи на сьогодні є функціонування проблемних банків та суттєва частка проблемних активів у сукупних банківських активах. Так, станом на початок 2009 р. 13 вітчизняних банків знаходились в стані ліквідації, вимоги клієнтів за депозитами у цих банківських установах становили 373 млн. грн. [2, с.165]. Функціонування проблемних банків у складі банківської системи України призводить до таких наслідків як зниження довіри до вітчизняної банківської системи та національної грошової одиниці і, як наслідок, підвищення рівня доларизації та готівкових валютних заощаджень. Основними передумовами існування зазначених проблем є низький рівень банківського менеджменту та низька ефективність системи банківського нагляду, висока концентрація кредитного портфеля та неякісний контроль за станом портфеля активів. Усунення даної проблеми, на нашу думку, можливе за рахунок підвищення ефективності нагляду в межах окремих банків (насамперед, підрозділів раннього реагування), а також посилення нагляду з боку НБУ в сферах звітності, розкриття інформації, афілійованих осіб, якості активів та власного капіталу на рівні всієї банківської системи.

Надійність банківської системи тісно пов'язана з її стійкістю. Надійність, на нашу думку, виражає якісний стан банківської системи в її прийнятті суспільством. Надійна банківська система викликає довіру населення, забезпечує інтереси клієнтів і інвесторів, керується принципами партнерських, взаємовигідних відносин, проводить політику в інтересах розвитку всього суспільства. За умов динамічних змін у сучасних соціально-економічних системах саме стабільність і надійність банківської системи можуть забезпечити фінансову безпеку держави.

Провідна роль у забезпеченні надійності банківської системи належить центральному банку країни або іншо-

му регулюючому органу державної влади. Адже з моменту появи банківської справи, нестабільність, викликана банкрутствами окремих банків, масовим вилученням вкладів, різними видами банківських ризиків об'єктивно підштовхнула державу до запровадження та розширення практики регулювання діяльності комерційних банків. За допомогою регулювання держава намагається захистити вкладників від фінансових збитків та уникнути руйнівних для економіки наслідків банкрутства банків. До найважливіших напрямів, за допомогою яких держава намагається забезпечити надійність та стабільність банківської системи, відноситься: проведення банківських ревізій, централізованих банківських операцій та створення системи страхування депозитів. Зазначимо, що створення фонду гарантування вкладів є одним з найважливіших факторів забезпечення надійності банківської системи та підвищення довіри вкладників до неї.

Виявлено, що практично в усіх країнах існує та чи інша форма страхування депозитів, за допомогою якої вкладникам надаються гарантії повернення вкладених ними коштів. Страхування депозитів представляє собою комплекс заходів, спрямованих на захист вкладів і забезпечення їх гарантованого повернення в повному або частковому обсязі у випадку банкрутства банківської установи [8, с.28]. Дана система підвищує ефективність контролю за діяльністю банківських установ, захищає вкладників від можливих втрат, а відтак, забезпечує довіру населення до вітчизняної банківської системи. Так, у США Федеральна Корпорація Страхування Депозитів користується незаперечним авторитетом у населення. Вкладники переконані, що корпорація тримає під контролем стан справ у кожній без винятку фінансово-кредитній установі і в разі необхідності застосує відповідні заходи.

В Україні важливу роль у забезпеченні надійності банківської системи відіграє Фонд гарантування вкладів фізичних осіб, який було створено згідно з Указом Президента України "Про заходи щодо захисту прав фізичних осіб-вкладників комерційних банків України" від 10 вересня 1998 р. №996/98. Підвищенню довіри населення до банківських установ сприяло збільшення величини гарантованої суми відшкодування коштів за вкладами фізичних осіб до 150 тис. грн. (рис.1).

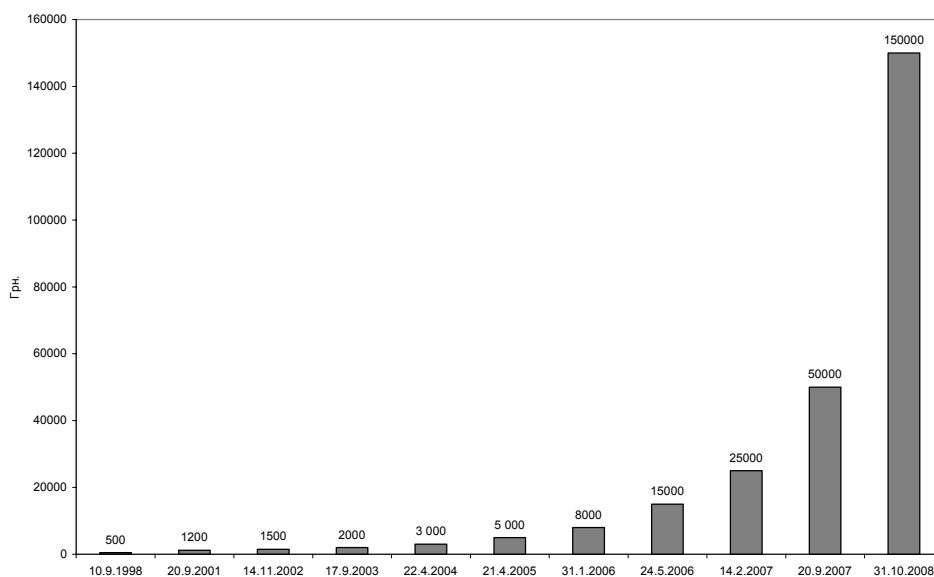

Рис. 1. Динаміка збільшення розміру відшкодувань банківських вкладів в Україні

Як видно з рис.1, з часу створення Фонду гарантування вкладів фізичних осіб розмір відшкодування був збільшений в 300 разів. Особливо динамічне зростання розпочалось у 2006 р., що, в значній мірі, було пов'язано зі зростанням доходів населення і, відповідно, бажанням уряду стимулювати вкладення вільних коштів громадян на депозитні рахунки у комерційних банках. Проте, незважаючи на такі суттєві зміни у розмірі суми максимального відшкодування, на нашу думку, система гарантування вкладів потребує подальшого вдосконалення. Для порівняння зазначимо, що у країнах-членах ЄС мінімальний рівень відшкодування за вкладами становить 20 000 євро [9, с.6]. Необхідним у подальшому також є створення системи відшкодування депозитів юридичних осіб, що сприяло би припливу нових капіталів і розширило можливості формування належної ресурсної бази комерційних банків.

Забезпечення належного рівня банківського кредитування реальної економіки. Банківська система відіграє найважливішу роль в економічній системі будь-якої країни. На сьогодні в Україні найбільшого розвитку досягли саме банківські установи, роль яких на вітчизняному фінансовому ринку є найзначнішою (табл.3) [розраховано на основі 3; 10]. Це зумовлюється тим, що реформування банківської системи було розпочате раніше за інші сектори, в подальшому це визначило ключову роль банків при вирішенні завдань переходу до ринкової економіки. Саме банківські установи відіграють сьогодні основну роль в утворенні оптимального середовища для мобілізації та вільного переливу капіталів, нагромадженні коштів для структурної перебудови економіки, приватизації і розвитку підприємництва, забезпечення платоспроможного попиту та кращого задоволення потреб населення.

Таблиця 3. Активи фінансово-кредитних установ України станом на 30.09.2008 р.

Фінансово-кредитна установа	Загальний обсяг активів, млн. грн.	Питома вага, %
Банківські установи	703326,1	93,57
Страхові компанії	37 306, 8	4,97
Фінансові компанії	3 712,1	0,49
Кредитні спілки	6 278,6	0,84
Недержавні пенсійні фонди	552,1	0,07
Ломбарди	476,0	0,06
Разом	751651,7	100

Як видно з табл. 3, характерною особливістю сучасного етапу розвитку фінансової системи в Україні є домінування її банківської ланки, яка обіймає більше 90% сукупних активів фінансово-кредитних установ. Це свідчить про те, що вітчизняний фінансовий ринок розвивається за проєвропейською, банкоорієнтованою моделлю. На відміну від проамериканської моделі, за якої основна питома вага фінансового ринку припадає на ринок цінних паперів, у проєвропейській – основним елементом фінансової системи є банківська система, ступінь розвитку

якої визначальним чином впливає не тільки на фінансовий сектор, а й на всю економіку країни.

Таким чином, в сучасних умовах розвитку ринкового механізму господарювання в Україні, значення стабільної і ефективної банківської системи суттєво зростає, і вона перетворюється на одну із найважливіших складових успішного функціонування всієї економіки держави. Банківський сектор України знаходиться на етапі динамічного розвитку, демонструє значні темпи зростання основних показників своєї діяльності, про що свідчать дані рис.2 [3].

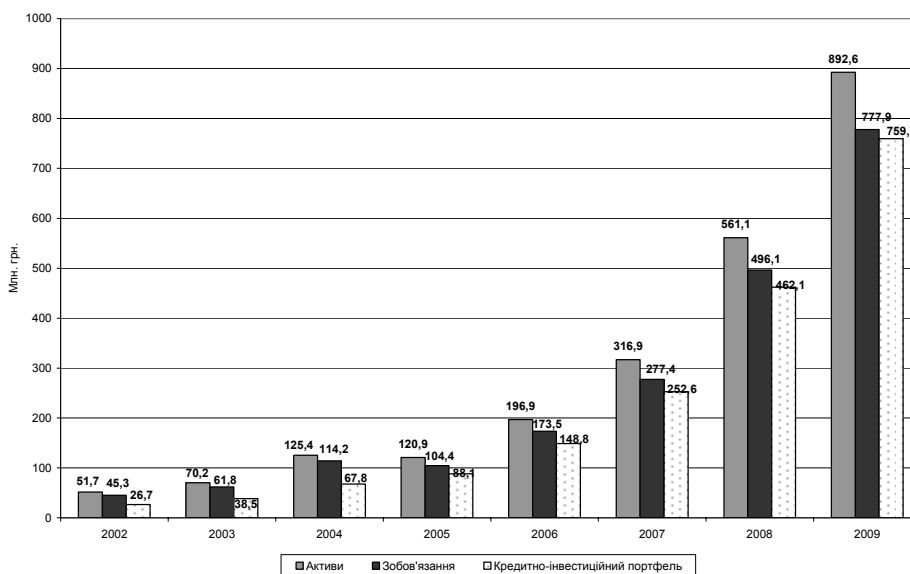

Рис. 2. Основні показники діяльності банків України у 2002-2009 рр. (станом на початок періоду)

Як видно з рис.2, прослідковується стійка тенденція до зростання основних показників банківської діяльності. Так, за період, що аналізується, активи комерційних банків України зросли в 17,3 рази, зобов'язання – 17,2, при цьому кредитно-інвестиційний портфель зріс в 28.5

разів. Виявлено, що у 2007 році вимоги банків за кредитами, наданими в економіку, становили 60,2% ВВП, що є одним з найвищих показників поміж країн із перехідною економікою. У 2007 році вищі показники демонстрували лише Хорватія (77,2% ВВП) та Казахстан (66,6%

ВВП), а в 2006-му – Естонія (82,7% ВВП) та Латвія (86,8% ВВП) [11, с.61].

З метою визначення оптимального співвідношення банківських кредитів відносно ВВП у країнах з перехідною економікою, фахівці МВФ вивели залежність між сумою наданих в економіку кредитів і розміром середньодушових доходів, обчислених за паритетом купівельної спроможності (ПКС) валют. За цією методикою даний показник для України на кінець 2007 року становив 37% ВВП [11, с.62]. Відповідно, його фактичне значення перевищує запропонований рівноважний показник більше ніж у 1,5 рази.

З'ясовано, що збільшення обсягів банківського кредитування свідчить про розширення масштабів фінансового посередництва, що сприяє більш ефективному розподілу ресурсів і підвищенню темпів економічного зростання в країні. Проте, важливо не забувати, що значне розширення обсягів кредитування породжує значні ризики для стабільності банківської системи та економічної системи в цілому. Експерти МВФ прийшли до висновку, що в 70% випадків кредитний бум супроводжується споживчим чи інвестиційним бумом і з імовірністю 20% закінчується банківською чи валютною кризою.

Як відомо, можливості банківської системи щодо кредитування потреб реального сектору економіки визначаються передусім спроможністю банків акумулювати належні довгострокові ресурси. Аналіз засвідчує, що нині вони мають короткостроковий характер, унаслідок чого не задовольняють кредитних потреб підприємств. А отже, кошти йдуть не на інвестиційні потреби, а на поточне їх споживання. Традиційно у структурі вимог банків переважають кредити, спрямовані у поточну діяльність суб'єктів господарювання та фізичних осіб. Серед кредитів, наданих комерційними банками протягом 2008 р., як і раніше, найвищим попиту користувалися короткострокові кредити до 1 року (44.3%) та середньострокові від 1 до 5 років (44.7%), решта – терміном більше 5 років [2, с. 26]. За станом на кінець 2008 р. обсяг заборгованості за кредитами, наданими домашнім гос-

подарствам, дорівнював 260.1 млрд. грн. Кредити в основному було спрямовано на поточні потреби домашніх господарств, частка яких у загальному обсязі заборгованості становила 67.7% [2, с. 28].

Враховуючи все вищесказане, вважаємо, що головними передумовами ефективного функціонування банківської системи України на сьогодні є зміцнення і поліпшення її ресурсної бази, підтримка збалансованості темпів зростання кредитного портфеля з темпами змін капіталізації, забезпечення економічних умов для підвищення частки довгострокового кредитування інвестиційної спрямованості в активах банків, зменшення вразливості банківської системи до зовнішніх та внутрішніх чинників дестабілізації, забезпечення її надійності, а відтак, підвищення її ролі у процесах економічних перетворень. Вищезазначені чинники безпосередньо впливають на конкурентоспроможність національної банківської системи. А відтак, саме вони повинні враховуватися при розробці та реалізації вітчизняної монетарної та фінансової політики в Україні з метою зміцнення її конкурентних позицій у світовому економічному просторі.

1. Кузнєцова А., Другов О., Рисін В. Оцінка впливу іноземного капіталу на банківську систему України // Вісник Національного банку України. – №1 (131). – 2007. – С.24-27. 2. Бюлетень Національного банку України № 2/2009 (191). – 177 с. 3. Офіційний сайт асоціації українських банків www.aub.com.ua. 4. Динаміка дотримання банками України економічних нормативів // www.bank.gov.ua. 5. Дзюблюк О. Проблеми забезпечення ефективного функціонування банківської системи в перехідній економіці // Вісник Національного банку України – 2005 – №3. – С.30-35. 6. Адаменко С.І. Стан банківського менеджменту та його вплив на фінансову безпеку України // "Стратегічна панорама". – 2005. – №2. 7. Рыбин Е.В. Пути повышения конкурентоспособности российских банков. – М.: Финансы и статистика, 2008. 8. Волосович С., Тринчук В. Особливості й тенденції розвитку національної системи страхування банківських вкладів в умовах євроінтеграції // Вісник Національного банку України. – №8 (138). – 2007. – С.28-34. 9. Патрікац Л., Бойчук М. Євроінтеграційний курс України: на перехресті досліджень і висновків // Вісник Національного банку України – 2006 – №8 (126). – С.3-9. 10. Підсумки розвитку ринків небанківських фінансових послуг України за 9 місяців 2008 року // www.dfp.gov.ua/929.html. 11. Вахненко Т. Кредитно-боргова експансія банків та методи її стримування // Дзеркало тижня. – № 19 (698) 24 – 30 травня 2008. – С.61-63.

Надійшла до редакції 25.03.09

М. Мякий, асп.

ТЕОРІЯ ДОВГИХ ХВИЛЬ КОНДРАТЬЄВА: ТЕНДЕНЦІЇ ТА ПРОТИРІЧЧЯ

У статті досліджено теорію довгих хвиль Кондратьєва і розкриті основні протиріччя, які виникли в ході її обговорення в Інституті економіки в 1926 році та її подальшого розвитку у XX ст.

Kondratieff long wave theory is analysed, as well as its main contradictions, which arose during the discussion in Institute of Economics in 1926 and further development of theory in XX century.

Вступ. Вже більше 80 років пройшло з моменту першого теоретичного обґрунтування довгих циклів (хвиль) в економіці Миколою Кондратьєвим, проте дискусії стосовно них не вщухають до цих пір. За своє коротке життя Кондратьєв (вчений був репресований більшовиками у віці 38 років і через 8 років розстріляний) встиг багато чого зробити, зокрема, поставити проблему великих циклів, дослідити 2.5 великих цикли та побудувати теорію, яка до цих пір викликає багато дискусій.

Дослідження вченого не були сприйняті однозначно. Ще за життя він стикався з гострою критикою своєї теорії, серед якої була як професійна, так і суто ідеологічна. Навіть сам вчений не вважав свою точку зору беззаперечною: "Те, що я хочу викласти нижче, являє собою лише першу спробу, першу гіпотезу пояснення цих циклів" [3]. Пізніше, коли світові вчені почали детальніше аналізувати надбання Кондратьєва, їх позиції щодо довгих хвиль розділилися: від більшого чи меншого сприйняття (Шумпетер, Ван Дейн, Глісман, Мандел, Менш, Росту), до критичного осмислення (Хансен, Метц, Кляйнкнехт, Розенберг) та навіть повного запе-

речення (Вайншток, Мілвард, Ван дер Цванк, Ван Евійк). У СРСР вчення Кондратьєва довгий час вважалося "вульгарним" через невідповідність ідеології. Лише наприкінці 80-х та на початку 90-х російські економісти (Глаз'єв, Яковець, Клименко, Меньшиков) "реабілітували" та доповнили дослідження Кондратьєва.

Теорія довгих хвиль в економіці, ймовірно, все ще є однією з найменш досліджених та найбільш дискусійних проблем. Хоча твердого емпіричного підтвердження циклів не існує, можна вбачати в динаміці останніх 200-250 років довгострокові періоди підвищення та пониження кон'юнктури, прискорення та уповільнення темпів розвитку. Втім, єдиної теорії довгих хвиль, яка б пояснювала причини, механізми, логіку циклічних процесів, поки що немає. Взагалі, серед економістів відсутній консенсус стосовно того, чи сприймати періоди підвищеної та пониженої активності як прояв довгих циклів, чи надавати їм іншого пояснення. Так, Елвін Хансен, який свого часу зробив величезну систематизацію матеріалу по економічному циклам, справедливо помітив, що "все, що ми знаємо напевне, зводиться до того,